

АРБАНАСИ И ЊИХОВА ЛИГА ПРЕМА ОКУПАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1878. ГОДИНЕ

Хабсбуршка Монархија се давно пре отварања тзв. источне кризе 1875-78. године оријентисала на балканске земље у свом даљем ширењу. У том смислу постојале су разне деобе интересних сфера између ње и Русије још у XVIII веку. Чак и у мириом и политички стегнутом периоду владавине Свете алијансе (1815-48) Аустрија је бацила око на неке области у њеном јужном суседству. Када је на примјер, надвојвода Јохан 1835. године посетио Отоманску Царевину и Грчку, сматрао је да је слом султанове државе неминован, те је предлагао да дунавска монархија заузме Босну, Херцеговину и северну Албанију. Значај северне Албаније за Аустро-Угарску као противтеже словенству показао је и меморандум аустријског дипломате Ф.Липича из 1877. године.¹⁾ Нимало није било случајно што су Босна и Херцеговина још 30-их година XIX столећа повезиване с Горњом Албанијом.

После прелиминара у Сан Стефану, кад се непосредно пришло стварању нових граница на Балканском полуострву, Аустрија је желела да спречи спајање Србије и Црне Горе у новопазарском саицаку (јер би јој се тиме запретило надирање на долину Вардара и ка Солуну), те је наговорила Турску да пристане на њену окупацију Босне и Херцеговине. Гроф Јулије Андраши, водитељ спољне политике двојне Монархије, плашио се да би стварање заједничке границе Србије и Црне Горе водило словенској апсорпцији аутономне Босне и Херцеговине, а затим свакако и губитку за Аустро-Угарску танког појаса Далмације и стварању језгра за једну велику јужнословенску државу.²⁾

Још пре него што је Аустро-Угарска на Балканском коингресу (13. јун – 13 јул 1878) добила мандат да окупацијом Босне и Херцеговине разреши нагомилане проблеме у тим покрајинама Отоманског Царства, сази-

1) S. Skendi, *The Albanian national awakening 1878-1912*, Princeton 1967, 48.

2) *Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères* (у даљем тексту: ADMAE), Correspondence politique et commerciale, Autriche, vol. 523, ф. 71-72, бр. 75. извештај о сусрету француског амбасадора у Бечу, маркиза de Vogüé 18. маја 1878 са грофом Јулијем Андрашијем.

вом и оснивањем арбанашке лиге у Призрену (10. јун 1878) на историјској позорници тога запетљаног момента јавио се још један фактор с којим је требало рачунати на том Конгресу. На састанку у призренској медреси присуствовали су и неки муслимански велепоседници (као »представници«!) из Херцеговине, Босне и новопазарског санџака, заинтересовани за заједничку борбу с Арбанасима против одвајања територија од османлијског муслиманског царства.³⁾ Ови феудални елементи из ранијег босанско-херцеговачког вилајета појачали су конзервативне муслиманске снаге, тако да је Порта и преко њих спроводила на Конгресу свој политички курс. Њеној политици је управо одговарало удруживање Босне с Арбанасима у одбрани северозападних страна Царства.⁴⁾ Присуство Босанаца представљало је најконкретније указивање на судбину арбанашких крајева, у условима наступања Црне Горе, Србије и Бугарске у стварању, уколико се Арбанаси не би држали Царства. Ипак, треба констатовати да су се између 47 потписника статута Призренске лиге налазиле само Санџаклије, али не и Херцеговци и Босанци.⁵⁾

Као што је познато, већ на оснивачком конгресу Лиге показале су се две различите концепције – протурска и исламска представника феудалних елемената, и аутономистичка чланова цариградског Централног комитета и извесних представника из редова ширих народних слојева. Превагу су имали они први, те је због тога Лигин статут (»карарнаме«) исказао солидарност с Муслиманима Босне и Херцеговине и њиховом владавином.⁶⁾ Тај статут у свом завршином члану (£16) иступао је не само у име Албаније и Епира него и у име Босне. На њу се стварно односи и седми члан који гласи: »Пошто су наши паћенички земљаци и једноверници на Балкану своје држање у целини прикључили нашем савезу и пошто њихови положаји имају важности, ступамо с њима у везу и већ према временским и месним приликама нећемо пренебрегнути што се тиче узајамне подршке и споразума.⁷⁾ Овај протурски и исламски карактер »карарнаме« условио је и њен антисловенски карактер, јер је Лига њиме примила обавезу да се бори за очување целovitости отоманске државне територије на Балкану. И члан III оставио је отворена врата за прикључивање Лиги представника из других крајева.⁸⁾

Не може бити сумње у то, да је Порта преко беговата настојала да тако одреди политичку линију Лиге да се ова не бори за арбанашку аутономију или независност, него да се ангажује за одбрану Босне и Херцеговине.⁹⁾ Идејна основа за такав став требало је да буде муслиманска солидар-

3) *Haus-Hof und Staatsarchiv* (Wien), Politisches Archiv, fasc. XXXVIII (Consulat Pristrend), Karton 225, Bericht n° 11 (Pol., Pristrend 18. VI 1878; S. Skendi, n.d. 36; J. Хаџи-Васиљевић, *Арбанска лига-Арнаутска конгра*, Београд 1909, 46. – Види и S. Pollo-A. Puto, *Histoire de l'Albanie des origines à nos jours*, Rouanne 139-40.

4) S. Skendi, н.д., 38.

5) Б. Стули, *Албанско питање (1875-1882)*, Рад ЈАЗУ 318, Загреб 1959, 323, 383.

6) Сл. Димевски, »Призренска лига« според извештаите на странските конзули, *Гласник на ИНИ бр. 3/1975*, 107.

7) *Actenstücke aus den Correspondenzen des k. und k. Gemeinsamen Ministerium des Äussern über orientalische Angelegenheiten*, Wien 1978, Док. 167, прилог, Скадар 20. VII 1878.

8) А. Хадри, *Прилог расветљавању Призренске лиге (1878-1881)*, Peçqarimi. Избор радова на српскохрватском језику I, Приштина 1967, 67.

9) Б. Стули, н.д., 383.

ност.¹⁰⁾ Штавише, Призренска лига је у плановима отоманске владе имала да прими главну улогу у онемогућавању аустроугарске окупације Босне и Херцеговине.¹¹⁾ Ипак, не треба спремност Лиге у летњим и јесењим месецима 1878. године приписати само утицају Порте. Њеном настојању да се очува интегритет османлијске државе и њеној панисламској инклинацији ишао је на руку њен експанзионизам, њена борба за што веће пространство аутономне Албаније у муслиманском царству, дакле та несумњиво њена битна карактерна негативна црта.¹²⁾

Превласт конзервативних елемената бегова, ага и вишег муслиманског свештенства трајала је у Лиги до њеног заседања 27. новембра 1878. године.¹³⁾ То је, углавном, било и време реаговања Арбанаса на аустроугарско поседање Босне и Херцеговине.¹⁴⁾ Касније су преовладале аутономистичко-националне концепције у Лигином централном комитету које су водиле пасивизацији и неинтервенисању у погледу Босне и Херцеговине. Порта се није мирила с том тенденцијом у арбанашком покрету, него је, слично као Хафиз-пашу у Босну, послала међу Арбанасе мушира Мухамед-Алију да, заводећи мир и ред међу њима, потајно подстиче отпор против наступања аустроугарске војске.¹⁵⁾ Много важнија од ове чињенице била је околност да је родоначелник арбанашке аутономистичко-националне политике тога времена, Абдул Фрашери, био наклоњен Аустро-Угарској. Он је у бечким новинама *Mesager de Vienne* саопштавао своје програмске чланке још пре оснивања Лиге; 20. јуна 1878, пак, упутио је писмо грофу Андрашију у коме је тражио посебан положај Арбанаса у оквиру Отоманске Царевине и сл.¹⁶⁾

Други конституциони акт Лиге представља »*Taalimat*« (инструкције) прихваћен на скупштини Лиге 2. јула. Његов иницијатор била је радикална струја, но у његових 18 чланака не избија на видело неки обрт у мишљењу, можда због тога што је реч о организационом документу, усмереном ка пракси, а не политичком изјашњавању. У правилнику о устројству и распореду трупа (који је приложен »*Taalimat*«) било је предвиђено да се за одбрану Колашина, Пљеваља, Пријепоља, али и Фоче и Чајница у Босни упути 3.000, а за пределе Гацка и Требиња 30.000 људи.¹⁷⁾ Карактеристично је

10) Сл. Димевски, н.н., 107.

11) Познати стручњак за питања Лиге К. Фрашери написао је: »Порта званично изјави да је спремна да спроведе одлуке Берлинског конгреса. Али је, при томе, покушала да кришом спречи окупацију Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске помоћу невладиних трупа, већином од снага Призренске лиге.« (К. Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Тирана 1964, 140).

12) А. Хадри, *Национални покрет албанског народа од тридесетих година XIX века до краја 1912*, Из историје Албанаца, Београд 1969, 142-3.

13) Ш. Рахими, *Питање аутономије Албаније у оквиру Османског царства 1877-1881*, зборник радова: Међународни научни скуп поводом 100-годишњице устанка у Босни и Херцеговини, другим балканским земљама и источној кризи 1875-1878. године, том I, Сарајево, 1977, 333.

14) Сл. Димевски, н.н., 107.

15) В. Чубриловић, *Босански устанак*, Београд 1930, 344.

16) Н. G. Schandler, *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877-1908. Albanische Forschungen*, В. IX, Wiesbaden 1971, 46.

17) А. Хадри, *Прилог*, 40; (Actenstücke, Док. 167. прилог II, Скадар 20. VII 1978.

да је било одређено слање оружаних снага само у области око пројектованих црногорских граница Херцеговине и Босне, а не дубље. То упућује на закључак да се том експедицијом више мислило да се притисне у рату победничка Црна Гора, с којом је Лига мислила да пречисти рачуне, него за одбрану Босне и Херцеговине од аустријске окупације. Биће да је у таквом слању Лигиних трупа у Босну и Херцеговину опет дошла до изражаја проаустријска нота Абдула Фрашерија. О атмосфери у Призрену тих дана сведочи реферат скадарских делегата, који су по повратку из Призрена, приликом подношења извештаја (6. јула) наводно, изнели и став Лиге према двојној монархији: (III) »да ће Аустрија, ако буде хтела да уђе и заузме Албанију, бити дочекана као пријатељ и заштитник, да се призива интервенцији те силе, – а није искључена ни интервенција других«. ¹⁸⁾

Аустроугарски конзул у Скадру Ф. Липич није знао за иницијативу коју су предузеле присталице Абдула Фрашерија, те је даљу уздржљивост Лиге (од средине јула) приписивао Портиним упутствима да Лига »не излази из става ишчекивања због предстојеће окупације Босне и Херцеговине«. ¹⁹⁾ Држање Порте тих дана било је сасвим супротно оваквом оптимистичком очекивању. Хафиз-паша, кога је Порта слала као команданта у Босну (чији се долазак у Сарајево очекивао 12. јула и који је јавно носио Портину директиву да масе не даду оружани отпор уласку окупаторских трупа, него да се само протестује због уласка ²⁰⁾) распоредио је оружје и муницију косовским Арбанасима да би се спремили за одлазак у Босну и Херцеговину. То оружје и муниција потом су експедовани по казама да би се изручили живљу. Пре 18. јула стигла је депеша из Босне од стране сарајевског одбора да се покрене косовско становништво; у њој је речено да су Босанци одлучили да се одупру окупацији, те да се позивају Арбанаси да узму оружје и да им се придруже. ²¹⁾

С Хафиз-пашом је, без сумње, отпутовао у Сарајево и познати агитатор Мехмед Нуредин Вехби-ефендија Шемсикадић, пљеваљски муфтија, који је, иначе, присуствовао оснивачком конгресу Призренске Лиге. С њим и са Смаил Хаки-бегом Селимовићем је, наводно, стигло у Босну 3.000 бораца. ²²⁾ Преко овог податка не може се лако прећи, јер је он исказан јавно у средини која га је могла верификовати. У сваком случају пљеваљски муфтија играо је током јула наглашену улогу у организовању отпора. Њега су

18) *I documenti diplomatici italiani*, II serie, voj.X, Roma 1976, 300-1, Б. Берно из Скадра 8. VII 1878.

19) *Actenstücke*, Док. 167, Скадар 20. VII 1878.

20) Б. Гаврановић, *Босна и Херцеговина у доба аустроугарске окупације 1978. год.*, Сарајево 1973, 176.

21) *Archivio storico del Ministero degli affari esteri (Roma)*, (у даљем тексту: ASMAE), *Politica* 1867-1888, в. 220, н° 3066 Solup 24. VII 1878, бр. 212 (према допису из Скопља од 18. VII 1878). – У току јуна 1878. агитацију против Аустро-Угарске спроводили су Осман Нури-паша, заповедник турских трупа између Митровице и Новог Пазара и пљеваљски муфтија (Народни гласник, Темишвар, 12/24. VII 1878).

22) Податак је изнео натпоручник Пинтер на јавном предавању у сарајевској касини, у првој половини јуна 1883 (Х. Силајић, *Призренска лига у босанско-херцеговачкој штампи*, Косово V Приштина 1976, 130, према Сарајевском листу 14. VI 1883). – Пљеваљски муфтија је био члан Лиге (В. Чубриловић, н.д., 343. 365).

најзад (20. јула) локалне власти у Сарајеву замолиле да се врати кући,²³⁾ док је његов друг Пљевљак Смаил Хаки изабран за војсковођу босанских трупа када је (28. јула) од стране побуњеника акламирана нова власт.²⁴⁾ Треба претпоставити да је на такав положај Смаил Хаки изабран управо зато што је располагао спремном војском и што је, дошавши са Косова после стварања Призренске лиге, могао гарантовати добијање нових контингената с Лигиног акционог подручја.

И неки други подаци указују да су извесне оружане снаге са Косова отишле у подручје изложено окупацији Аустријанаца. Средином августа, кад је отпор у Босни у великој мери већ био скршен, Призреном и Приштином кретале су се мање колоне косовских и западномакедонских Арбанаса, који су се борили против Аустријанаца у саставу бивших трупа Хафиз-паше, али не као регуларна војска него прерушени у башибозук. Дезертери су наводили да се у то време против Аустријанаца у Босни борило још само неколико арбанашких табора, преобучених у башибозук. То су били припадници редовних турских трупа, и њих су заптије (жандарми) у Ђаковици и Приштини хватали и затварали, при чему је долазило до окршаја, па је било мртвих и рањених.²⁵⁾ Тога прерушавања било је и у самој Босни и Херцеговини. Мостарски Муслимани, војни обавезници, били су снабдевени из бивших турских складишта, те су их заједно с бившим турским официрима и војницима почели да облаче као башибозук.²⁶⁾ Дакле, косовски Арбанаси су учествовали у борби против Аустријанаца у Босни, не као Лигини одреди него као регуларна војска под фирмом арбанашког башибозука.

У борби против окупатора узели су активност учешћа и Арбанаси насељени у Сарајеву. Одлуком побуњеничке владе 3. августа, они су заједно с другим муслиманима са стране мобилисани и наоружани. У одлучним борбама које је 19. августа имао генерал Филиповић у Сарајеву, најжешћи отпор пружила је четврт вароши између Али-пашине џамије и војничке болнице, чији су становници били Арбанаси и сиромашне самарџије.²⁷⁾ У боју код Читлука, јужно од Мостара, у скупинама од 12.000 устаника било је и нешто Арбанаса.²⁸⁾

Ако нема доказа да су Лигине јединице водиле борбу у Босни, оне су одмах биле упућене у гранична подручја Санџака. Скупштина у Призрену била је донела одлуку да подигне на оружје шест одреда добровољаца, сваки од 20-25.000 људи, с тим да се два таква корпуса упуте у Босну, а један у

23) Б. Гаврановић, н.д., 230. – На седници Вилајетског већа и Народног одбора у Сарајеву од 13. јула 1878. пљевалски муфтија био је главни говорник; рекао је да ће Босни доћи у помоћ Србија, Црна Гора и 300.000 Арнаута (М. Мандић, Повијест окупације Босне и Херцеговине 1878, Загреб 1910, 27; В. Чубриловић, н.д. 343-46), – Пљевалски муфтија се септембра 1878. истакао у борбама око Зворника (М. Прелог, *Повијест Босне у доба османлијске владе*, дио II, Сарајево с. а. 155) и 19. августа код Добоја (М. Мандић, н.д., 51).

24) М. Прелог, н.д. II, 143.

25) *Actenstücke*, Док. 208 (Скадар 25. VIII 1878).

26) *ASMAE*, б. 220, н. 3049, Ч. Дурандо из Гружа 24. VII 1878, бр. 62.

27) М. Прелог, н.д. II, 150 и 154.

28) М. Ђурђевић, *Мемоари са Балкана 1858-1878*, Сарајево 1910, 172-3; Н. Буцо-њ ић, *Повијест устанка у Херцеговини и бој код Стоца*, Мостар 1911, 162

Бијело Поље, а 2.000 у Гусиње.²⁹⁾ Колашинци су рачунали с оружаним снагама са стране, те кад су видели да се војска повлачи из Босне и Херцеговине, дошли су у оружани сукоб са два батаљона низама.³⁰⁾ Према извештајима у Београду, у првој половини августа, 16.000 устаника (између којих 2.000 хришћана) родом из Новог Пазара, Призрена и Приштине налазило се у источној Босни.³¹⁾

Беч је у то време, природно, зазирао од покретања Арбанаса, те није имао позитивно мишљење ни о Призренској лиги.³²⁾ Диригент аустро-угарске спољне политике гроф Андраши, који је имао замашне планове с Арбанасима, није желео да све упропасти због сувише журног постављања гарнизона у Санџаку, гдје је било арбанашких насеља и коју је област својатала Призренска Лига. Арбанаси су Хабсбуршкој Монархији били потребни против Срба и Црногораца, с једне стране, и својом аутономијом против утврђивања Италије на источној обали Јадрана, с друге стране.³³⁾ Због тога је Аустро-Угарска била присиљена да у Призрену предузме агитацију против арбанашке интервенције у вези с окупацијом.³⁴⁾

Та агитација, као и општа ситуација уродиле су плодом. Када су Портини експоненти у Лиги постали свесни да ће без обзира на њихове жеље, Аустро-Угарска окупирати Босну и Херцеговину, једна од тачака њиховог програма била је да затраже подршку Аустро-Угарске да Црна Гора не би примила ништа с арбанашке стране.³⁵⁾ Ни британски конзул у Скадру, Кирби Грин, није очекивао одлазак већег броја Лигиних људи у помоћ Босанцима.³⁶⁾

Ипак, узнемиреност арбанашких маса није попуштала. Послије уласка аустроугарске војске у Босну и Херцеговину (22. јула), изгледало је да ће те трупе ускоро бити и у Санџаку. Средином августа проширио се глас да босански устаници траже од Лиге помоћ и да се 20.000 Арбанаса упутило из Призрена у Босну. »Тај глас - пише С. Скенди - изгледа да није био потпуно неоснован, мада арбанашке борбене трупе нису ишле да их спасавају.« Деветнаестога августа почело је заседање представника првака из разних делова источних и североисточних арбанашких крајева и на њему је требало претрести питање војне помоћи Босни. Коначно је преовладало мишљење аутономистичко-националне струје да арбанашке снаге не могу ићи у помоћ Босни, јер су потребне за одбрану Албаније.³⁷⁾

Припрема за одлазак у Босну је било. Дебрани су, примерице, 5. августа јавили Лигином комитету да су спремни за маршовање. Два дана касније Централни комитет дао је заповест против уласка у акцију и Дебрана

29) В. Љ. Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814-1898*, Београд 1924, 430.

30) *Исток* (Београд) 25. VII 1878, 2 (према вести из Дубровника бечком листу *Politische Correspondenz*).

31) *Politische Correspondenz* (Wien) 16. VIII 1878, 1.

32) Ј. Хаџи-Васиљевић, н.д., 36.

33) *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*, Erster Band, Wien-Leipzig 1930, С. 26, н° 32.

34) Државни музеј на Цетињу, приновљени рукописи 1878, ф. XXVI, концепт акта Спејера Лобанову од 24. VII 1878.

35) *S. Skendi* н.д., 48.

36) *Lidhja shqiptare e Prizrenit në dokumente angleze (1878-1881)*, Prishtinë 1978, 48.

37) *S. Skendi*, н.д. 47 и 56.

и башибозука из Цаковице и Хаса. Комитет је то учинио, јер је од стране мутесарифа (Ћамил-бега) и Насиф-паше био обавештен о Портиној телеграфској наредби да се народ опомене да буде миран и да се забрани одлазак нерегуларних чета. Коначну одлуку комитет је требало да донесе средином августа, с обзиром на то да је Илијаз-паша из Дебра већ био пошао, да је он председавао састанцима комитета и с обзиром на савет тетовског шејха Мустафе Роухија, који се очекивао из Цариграда. Муслимани Новог Пазара били су за помоћ Босни, те је за Сарајево пошло, наводно, 500-700 башибозука; ипак, народ је замолио Али Драгу да се најпре сачека одлука призренског меџлиса. Из Призрена упућени агитатори су се вратили. Званично гласило вилајета, лист *Косово* објавило је чланке који су мирољубиво писали о окупацији Босне и Херцеговине. У исто време шириле су се стравичне гласине о покољима жена и деце, о њиховом обешчашћивању од стране аустроугарских трупа, о заробљавању хиљада окупаторских војника, о убиству турских чиновника у Мостару и слично. Такве вести су годиле до краја узрујаним и фанатизованим муслиманским масама.³⁸⁾

Седмога августа комисија вали меџлиса из Призрена телеграфирала је у Босну да јој се јави када аустријска војска упадне у Босну, да би се тобож људи у Призрену и околни припремили да прискоче у помоћ.³⁹⁾ То је требало да буде знак о муслиманској солидарности, искреној или хипокритској.

Страни конзули из Скадра у другој половини августа једнодушно су јављали о великој узнемирености тамошњих Муслимана. Аустријски дипломатски представник јавио је да вести из Босне и Херцеговине јако загревају духове, те су се у Скадру причале бајке о поразима царско-краљевских трупа, док је освајање Сарајева просто прећутано. Чак и почетком друге декаде септембра Муслимани у вароши били су раздражени, слушајући стално гласине о поразима окупаторских трупа у Босни.⁴⁰⁾ Италијан је налазио да је стање духова осцилаторно. Скадарски правоверни нису се могли помирити с тим да су изгубљени дистрикти које је поседала аустријска војска у Босни. Пошто су Муслимани мрзели Аустро-Угарску, било је од интереса како ће се понашати месни Лигин комитет према питању Босне.⁴¹⁾ Аустријски конзул обелодањивао је телеграме које је од своје владе примао у вези с наступом царско-краљевске војске у Босни, и то је обесхрабривало Скадрани муслимане који су држали страну побуњеницима. Насупрот тим информацијама, на градском тргу истицани су телеграми који су представљали најмонструозније лажи - о победама и напредовању бунтовника, о поразима Аустријанаца, о 49.000 одсечених аустријских носева, само у једној бици. Пред таквим нетачним вестима људи су заборављали на претрпљене недаће у недавно завршеном рату, те су се спремали за нове напоре да се обезвреде одлуке Берлинског конгреса, подстицани обећањима о новом оружју и људству.⁴²⁾

38) *Actenstücke*, Док. 197 (Призрен 14. VIII 1878).

39) Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове (Београд), Политичко одјељење 1878, ф. IV, дос. 6, Призрен, извештај просветног радника Новчића из Призрена од 20. VII 1978. бр. 478.

40) *Actenstücke*, Док. 208 (24. VIII 1878) и Док. 214 (11. IX 1878).

41) *ASMAE*, б. 220, н° 3529, Б. Берио из Скадра 25. VIII 1878, бр. 362.

42) *Lidhja shqiptare*, 183 (погрешно датирано) 223 (8. IX 1878).

Очигледно је да је мали човек из масе реаговао као муслиман, а не као биће које политички мисли. Такво расположење подстицали су протурски елементи, племенски главари и разне хоце, знајући да Porta потајно подстиче отпор. Такав су став заузимали и следбеници Портине политике у самом руководству Лиге. Скадарски делегат у Призрену при Лигином комитету јавио је да је комитет Лиге одговорио Цариграду да не рачуна са владином помоћи, али да ће извршити свој задатак; под тим задатком се у Скадру мислило на Лигину акцију према Босни и против Црне Горе и Србије.⁴³⁾ Кад је пристиго у Призрен, маршал Мехмед-Али паша је прочитао султанов акт о закључцима Берлинског конгреса, али је функционерима Лиге објаснио да ће Аустро-Угарска држати Босну и Херцеговину привремено, - само три године.⁴⁴⁾ Кад је пљеваљски муфтија враћен у Санџак, живо је подстицао Арбанасе у Призрену и Гусињу.⁴⁵⁾ Када се поново вратио у Сарајево (4. августа), изгледа да је собом довео неколико арбанашких феудалаца, који су се у његовој групи тукли против Аустријанаца у Посавини.⁴⁶⁾

Муслимани у Метохији и на Косову налазили су се последњих дана јула под оружјем, очекујући знак за полазак у борбу против Аустрије. Стање мобилности и ратну психозу одржавали су нижи Лигини и турски шефови, који су обилазили села и преносили раздражујуће вести. Пописом људи и стоке била су обухваћена села католичких Фанда код Ђаковице, одрецујући за поход у Босну половину мушких чланова породице. Овим припремама у Ђаковици руководио је посебни комитет, на чијем се челу налазио познати Абдулах-паша Дрени.⁴⁷⁾ (убијен заједно с маршалом Мехмед-Алијом), несумњив Портин експонент у руководству Лиге. Још 27. августа, кад је у Призрену био убијен телеграфиста Мехмед-Алијин, муслимански ПЛЕПС је изјавио да су градоначелник и неки представници у Савету смењени, јер су се противили ратној акцији, за коју су гласали представници Пећи, Ђаковице, Скопља и свих брдских племена.⁴⁸⁾ И Мехмед Алија је убијен зато што се, наводно, противио одласку Арбанаса у Босну.⁴⁹⁾ После поменутог убиства (6. септембра), дошло је до подељености у мишљењу и ово је само могло допринети да су Аустријанци тих дана постигли какав видљивији успех у посудању Босне и Херцеговине.⁵⁰⁾

Лига као целина, нарочито под утицајем аутономиста, није била крајем августа за то да се улази у босанску аферу. Аустроугарски амбасадор при Јилдизу могао је (27. августа) јавити својој влади да је Лига одбила захтев босанских побуњеника да им Арбанаси пошаљу помоћ од 20.000 бо-

43) *ASMAE*, б. 22, н° 3529, Скадар 25. VIII 1878, бр. 362.

44) Ј. Хаџи-Васиљевић, н.д., 53.

45) К. Исовић, *Аустро-угарско запосједање Новопазарског санџака 1879 године*, Годишњак Историјског друштва БиХ IX, Сарајево 1958, 126.

46) В. Чубриловић, н.д., 355, 365.

47) *ASMAE*, б. 220, н. 3296, Б. Берио из Скадра 4. VIII 1878, бр. 359, прилог: писмо фра Пјер-Батисте де Вероланова, из Призрена 30. VII 1878.

48) *Actenstücke*, Док. 211 (Призрен 31. VII 1878).

49) *ASMAE*, б. 220, н. 3690, Превеза 15. IX 1878, бр. 233.

50) *Lidhja Shqiptare*, 234.

раца.⁵¹⁾ Јован Хаџи-Васиљевић, заинтересован да истера своју тезу о политичком држању Арбанаса, претерује када пише да се Арбанаси нису макли с места на гласове о окупацији Босне и Херцеговине, мада и сам пише да је позива за помоћ из Босне било.⁵²⁾ И дописник бечке *Presse* из Солуна знао је да Порта гура арбанашки башибозук поред својих регуларних трупа у Босну и да је Мехмед-Али паша, у ствари, дошао да одржи становништво у борбеном елементу; он је, ипак, много претеривао кад је (првих дана септембра) тврдио да се у Босни бори 30.000 арбанашких башибозука; занимљива је његова вест да су Арбанаси у Македонији добили позив да се врате у завичај и крену као башибозук у Босну.⁵³⁾ Лига је према рату с Аустро-Угарском заузела став на седници руководства 19. августа. Њој су присуствовали представници Косова, Тетова, Дебра и још неких градова Македоније. Протурски елементи тражили су, по налогу турске владе, да се хитно арбанашки борци шаљу у Босну. Међутим, преовладало је мишљење да арбанашке снаге не треба слати на страну, да сама Албанија не би била изложена опасности.⁵⁴⁾ Управо тих дана водиле су се одлућујуће борбе за заузимање Сарајева. Кад се у Призрену раширила вест да је пао главни град Босне и Херцеговине и да се устаничке снаге хитно повлаче ка Новом Пазару, изазван је мучан утисак који је подстицао на одмазду. Одмах се сакупило неколико стотина муслимана, који су после двосатног већања одлучили да се сви за оружје способни Арбанаси Призренског санџака упуте на арбанашко-босанску границу као и на Јавор-планину (границу према Србији). Сматрало се да ће босанска војска бројати 15.000 (под заповедништвом Пљевљака Смаил-бега), а арбанашка 20.000 (под командом Емин-бега и Абдулах-аге). Уз 24 босанска било би и 26 арбанашких топова. Том снагом требало је сузити окупатора и не дозволити му да уђе у новопазарски санџак.⁵⁵⁾ И та одлука није говорила о интервенцији у Босни него о одбрани Косова на границама новопазарског санџака.

Према тврђењу аустроугарског конзула у Призрену до 7. септембра никакви ешелони побуњеника из Ђаковице и Пећи нису пошли према Босни.⁵⁶⁾ Дан раније *Монд* је објавио чланак о агитацији у Албанији, како Порта пере руке од збивања у Босни и од припрема у Новом Пазару и Вишеграду и како босански емисари подстичу Лигине људе да се ангажују у борби против окупатора неверника.⁵⁷⁾ Бечки лист *Politische Correspondenz* (од 7. септембра) јавио је да је поседање Босне и Херцеговине утицало да се у Лиги јави криза; неки представници радикалне струје (Абдурахман-бег, муфтија Скендер, Селим-ага и други), чим су сазнали да је отпор у

51) В. Чубриловић, н.д., 365.

52) Хаџи-Васиљевић, *Арнаутски покрети у 19 веку*, Београд 1905,7; исти, *Арбанашка лига*, 46.

53) *Исток* 30. VIII 1878, 1.- О захтеву Порте да Лига оружаном руком помогне босанску «браћу» и о Лигином одбијању види: S. Pollo-A. Puto, н.д., 141. – О поремећеним односима између Лиге и Порте због одбијања Лиге да се ангажује у Босни види: А. Хадри, *Прилог*, 67.

54) *Historia e popullit shqiptar II*, Prishtinë 1969, 133.

55) *Народни гласник* 18/30. VIII 1878,2 (према *Pester Lloyd*).

56) *Actenstücke*, Док. 229 (Скадар II. IX 1878), према извештају Јелинека ос. 7. IX 1878.

57) *Le Monde* (Paris) 6. IX 1878, 2 (вести из Призрена од 23. VIII 1878).

Босни претрпео пораз одвојили су се од Лиге.⁵⁸⁾ На овај расцеп још је више утицала ситуација у вези са убиством Мехмед-Алије.

После убиства маршала Мехмед-Алије, Порта је посебно радила у Лиги преко тетовског шејха Мустафа Роухија. С њим се био повезао и Гази Осман-паша, који је образовао странку која се залагала за рат против Аустро-Угарске и коју је фаворизовао султан.⁵⁹⁾ Шејх је (21. септембра) тражио од представника Новопазараца да пружи отпор Аустријанцима, ако би ушли и у Санџак. У Приштини се тада разрађивала теза да ће Аустријанци преко Србије упасти на Косово, те је једна колона већ налажена у Вишеграду.⁶⁰⁾ И код Лигиног поткомитета у Скадру крајем септембра считовао се дух отпора аустријској окупацији Босне и Херцеговине. Пример отпора Босанаца надањивао је Скадрани да истрају у борби против ширења Црне Горе и за офанзиву у Србију.⁶¹⁾ У то доба у Цариграду је одржана бурна седница турског владиног кабинета под председништвом султана, на којој је решено да се трупе у косовском вилајету повећају на 150.000 људи и да Гази Осман-паша пође у Призрен као војни заповедник, који би имао задатак да тако дотера стање у Лиги да се може употребити у корист државе, и то у условима кад улазак аустријске војске у новопазарски санџак није био регулисан никаквим уговором са Бечом.⁶²⁾

У току октобра 1878. на Косову су већ почели да делују и први босански емигранти. Никшићани и Корјенићи као велики зулумћари беху протерани из Херцеговине у Турску, и они су се стално населили у косовском вилајету.⁶³⁾ Телеграми новинских дописника из Београда приказивали су ситуацију на Косову са знатним појачањима босанских Муслимана, нарочито код Новог Пазара и другим пограничним градовима. Британски конзул у Скадру и даље је јављао да никакви Арбанаси нису прешли у Босну.⁶⁴⁾ Муслимане у Новом Пазару прилично је потресао пад Вишеграда, у који су гледали као у одбрану свога града. Тиме су се за своју пропаганду користиле босанске избеглице на челу са пљевљским муфтијом, који су од Новог Пазара настојали да начине средиште отпора и устанка. Њиховој акцији сметали су искази путника о томе да у Босни нема више зулума и да једнака права уживају представници свих вероисповести.⁶⁵⁾

Један допис београдском *Истoku* из Новог Пазара говорио је о снажном утиску који је на чланове Лиге произвела релативно брза окупација Босне и Херцеговине. Кад су пљеваљски муфтија, Смаил-бег Хаки и Мухти-ефендија, члан Лиге, вођ устаника у бици пред Тузлом, приспели у Сјеницу причали су Лигиним вођама у Новом Пазару да је ствар у Босни пропала ако се што пре не пошаље 20.000 Арбанаса на Вишеград. На скупшти-

58) *Исток* 28. IX 1978, 2.

59) S. Skendi, н.д., 56.

60) *ASMAE*, б. 220, н° 3846, Solun 30. IX 1978, бр. 227.

61) *ADMAE*, CPC, Scutari вол. XXI, ф. 202-4, Жорж Понс из Скадра 1. X 1878, бр. 230

62) *Исток* 1. X 1978, 2.

63) М. Прелог, н.д. II, 161 (погрешно је »На Косовом Пољу«, јер их је било и ван ужег Косова, на пример у Новом Пазару, Скопљу и другим градовима вилајета).

64) *Lidhja shqiptare*, 238 (Скадар 22. X 1878).

65) *Српске новине* 25. X 1978, 1 (према *Politische Correspondenz* од 8/20. X 1978.).

ни у новопазарској Барјак-цамији, којој су присуствовали и неки прваци из Призрена и Приштине, закључено је да Ахмед-бег Ђурић оде у Сјеницу, да покупи што више бораца и пође у одбрану границе Санџака.⁶⁶⁾ Порта је ценила велико заузимање пљеваљског муфтије против аустроугарских окупатора. Кад је новембра 1878. приспео у Приштину, валија му је предао Портину одликовања за храброст исказану у Босни.⁶⁷⁾

И после протокола од 27. фебруара и 17. марта 1879. између аустроугарских и турских преговарача о Новопазарском дистрикту⁶⁸⁾ неповерење према Аустро-Угарској није ишчилело код косовских Арбанаса. Због тога је крајем марта 1879. код Бродарева био стационаран одред од 4-5.000 Арбанаса.⁶⁹⁾ Са своје стране, и Аустро-Угарска се плашила да би један општи арбанашки устанак могао да обухвати и Босну и Херцеговину.⁷⁰⁾

Док је руководство Лиге, нарочито струја аутономистичко-национална, била против тога да се Арбанаси ангажују у отпору Босне и Херцеговине окупацији, што је разним начинима подстицала Порта, - човек из масе па и неки нижи Лигини функционери, нарочито међу брданима, као муслимани, из солидарности и из страха да им власт и ван Босне не буде угрожена, били су спремни да крену у Босну и Херцеговину и укрсте оружја. Неколико хиљада војних обвезника су и поведени, али не као припадници Лигиних формација. Међу овима неки су се борили до краја, а други су дезертирали.

66) *Исток* 8. XI 1978, 3.

67) К. Исовић, н.н. 128. – О муфтији су писали и светски листови као Тајмс и други (*Le Monde* 28. XII 1878, 3).

68) G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, t. IV, Paris-Leipzig-Neuchatel, 211. 213.

69) *Француски документи за историјата на македонскиот народ*, т. I (1878-1879), Скопље 1969, 112.

70) Сл. Димевски, н.н., 113 (средином новембра 1879).

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ALBANER UND IHRE LIGA ZUR OKKUPATION BOSNIENS UND DER HERZEGOWINA IM JAHRE 1878.

Sich allen Veränderungen widersetzend, die die Beschlüsse des Berliner Kongresses erforderten, waren die Albaner auch gegen die Besetzung Bosniens und der Herzegowina durch Österreich-Ungarn. Während die Führung der Liga von Prizren (am 10. Juni 1878 gegründet) und besonders die autonomistisch-nationalistische Strömung grundsätzlich dagegen war, da sie ihre bewaffneten Kräfte vor allem zur Sicherung der Gebiete für notwendig hielt auf die sie aspirierte, waren der einfache Bürger, aber auch manche Funktionäre der Liga — als Mohammedaner solidarisch und in Angst, die Okkupation könne sich auch auf das Sandschak von Novipazar ausdehnen, das sie als ihr Regierungsgebiet betrachteten — bereit nach Bosnien zu ziehen. Auf verschiedene Art und Weise schürte die Porta bei den Mohammedanern diesen Widerstand der Albaner, während ihn Abdul Frašeri, mit Rücksicht und auf Wien kalkulierend und seine Anhänger besonders behinderten. Einige protürkische Führer der Liga hatten schon eine Teilnehmerliste (sogar mit Katholiken) für den Zug nach Bosnien aufgestellt. An diesen Vorbereitungen wirkte besonders Abdulah-paša Dreni aus Đakovica, der als Gefolgsmann von Marschall Mehmed-Alija, (der, da er sich dem Abmarsch nach Bosnien widersetzte, aber heimlich die Albaner zu Widerstand anspornte, in Đakovica ermordet wurde), in den ersten Septembertagen in seiner Stadt den Tod fand. In der ersten Hälfte des Monats Juli führte Hafiz-paša einige tausend Albaner aus Kosovo nach Sarajevo, aber als Wehrpflichtige des türkischen Heeres und nicht als bewaffnete Anhänger der Liga. Diese Leute waren wie »bašibozuci« (demobilisierte Soldaten) gekleidet und konnten daher wie Freiwillige wirken. Einige dieser Bataillone kämpften bis zum Ende, andere desertierten, um Anfang August im Wilajet Kosovo gefast zu werden. Zu dieser Zeit zogen gewisse feudale Elemente aus Kosovo mit dem Muftija von Pljevalj, Mehmed Šemsikadić, (einem Mitglied der Liga) nach Bosnien. Einigen Nachrichten zufolge kämpften Albaner während der letzten Phase der Okkupationsaktionen im östlichen Bosnien. Die Hauptsorge der Albaner von Kosovo war aber das Sandschak zu retten und nicht österreichisch-ungarische Truppen aus Bosnien zu verteiben. Anfangs waren auch die autonomistischen Kräfte der Liga daran interessiert, den Eifer des einfachen Moslem dazu zu nutzen, die Herzegowina und Bosnien zu besetzen, aber nur den Gürtel gegen Montenegro, mit dem die Liga einige Rechnungen zu begleichen hatte.

Die katholischen Albaner wollten an diesen Aktionen nicht mitwirken, schon deshalb, weil sie unter dem Einfluss ihrer Geistlichen standen, die im wesentlichen für die Interessen des katholischen Österreich-Ungarn arbeiteten.